

Mr. sc. Mirko Klarić, asistent
Pravnog fakulteta u Splitu

O POLJIČKOJ SAMOUPRAVI

UDK: 352 (497.5) (093)

Primljeno: 10. 02. 2006.

Pregledni rad

Ovim se radom nastoji dati analiza razvoja višestoljetnog političkog i upravnog ustrojstva Poljica od njihovog nastanka kao zasebnog entiteta, krajem XII. i početkom XIII. stoljeća, pa sve do dokinuća 1807. godine. U tom smislu daje se zemljopisni, društveni i povijesni okvir koji je determinirao i usmjeravao razvoj političkih i upravnih institucija u Poljicima. Posebna se pozornost posvećuje unutarnjem političkom i upravnom ustrojstvu Poljica, s naglaskom na pitanje što Poljica u državno-pravnom smislu predstavljaju – državu ili ovisni teritorijalni entitet (općinu) s određenim stupnjem autonomije.

Ključne riječi: *Poljica, nastanak i razvoj, unutarnje političko i upravno ustrojstvo, samouprava.*

1. UVOD

Nema sumnje da Poljica predstavljaju vrlo važan i značajan segment hrvatske državnopravne povijesti. Isto tako, nedvojbeno je da su ona bila predmetom istraživanja brojnih autora, koji su se interesirali za različite aspekte njihovog društvenog i političkog života.

Onaj aspekt koji se činio nedovoljno istražen, ili barem nedovoljno jasno prikazan jest njihovo unutarnje ustrojstvo, kao i odnos koji su imali prema silama koje su dominirale na ovim prostorima. Uz ovo se posebno veže i jedno vrlo interesantno pitanje: što su Poljica u svojoj suštini predstavljala – općinu ili državu? Na ovo pitanje pokušati će se dati odgovor analizirajući odnos između unutarnje samostalnosti i vanjske ovisnosti o različitim državama koje su bile prisutne na ovim prostorima. Čini se da upravo analiza navedenog odnosa može pomoći u traženju odgovora na to pitanje.

Poljica su posebna po tome, što su, kroz duga stoljeća svog postojanja, zadržala visok stupanj unutarnje samostalnosti sa demokratskim društveno – političkim ustrojem, uz više ili manje formalno priznavanje suvereniteta silama koje su dominirale ovim prostorima – bilo da se radi o Veneciji, Turcima, ili, pred kraj svog postojanja, Austriji.

Sljedeći element koji je posebno interesantan jesu odnosi koji su postojali između Poljica i grada Splita. U odnosima između Splita i Poljica zrcalili su se različiti, katkada vrlo oprečni interesi, koji su te odnose činili vrlo složenima, a često i konfliktnima.

No, ono zbog čega se želi posvetiti pozornost navedenim odnosima nije ni njihova složenost, a niti konfliktnost, nego posljedice koje su izazvali: jačanje unutarnje kohezije i solidarnosti, uz slabljenje procesa društveno – ekonomske diferencijacije, te značajan, a možda i presudan utjecaj na stvaranje Poljica kao zasebnog teritorijalnog entiteta, sa vlastitim unutarnjim ustrojstvom te autonomnim uređenjem internih društvenih odnosa, mimo upliva sa strane.

Zbog toga nije samo interesantno prikazati složenost i konfliktnost odnosa na relaciji Poljica – Split i ukazati na interese koji su utjecali na njihovo oblikovanje. Ovdje se također nastoji ukazati i na posljedice koje su predstavljale refleksiju tih i takvih odnosa. A, te se posljedice izravno prelamaju kroz odredbe Poljičkog statuta i u njima sadržane mjere, koje predstavljaju direktan odgovor na izražene pretenzije od strane Splita, koje su Poljičani shvatili kao opasnost koja može ugroziti njihova prava i slobode koje su oni baštinili od davnina.

Čini se da su u radovima u kojima se obrađuje tematika Poljica nedovoljno jasno prezentirana (ili nisu uopće prezentirana) tijela vlasti i uprave u Poljicima. Stoga će se ovdje napraviti poseban osvrt na tijela zakonodavne, izvršne i sudbene vlasti, kao i upravna tijela u Poljicima.

2. ZEMLJOPISNI POLOŽAJ I PRIRODNE OSOBITOSTI PROSTORA POLJICA

Hrbat planine Mosora, koji dijeli Srednja od Gornjih Poljica, kao i njegova glavna kosa, Perun, koji dijeli Srednja od Donjih (primorskih) Poljica – protežu se istim smjerom, usporedo s morskom obalom (sjeverozapad– jugoistok) pa su Poljica u tom smjeru vrlo prohodna, otvorena prema gradu Splitu (nekada gradu Solinu).

Tu otvorenost prema Splitu nije ometala vodom oskudna rječica Žrnovnica, koja čini zapadnu granicu Poljica. Vodom obilna, brza i snažna rijeka Cetina, koja čini granicu Poljica na ostale tri strane, dijelila je Poljica od njihove okolice. Tako su cijela Poljica, sa planinom Mosor, nekad bila prigradsko područje velikog rimskog grada Salona. Odatle je Salona radom robova dobivala (pretežno pokorenih Ilira) dobivao stočarske i ratarske proizvode.

U prvoj polovici sedmog stoljeća političke su se prilike izmijenile, a novi stanovnici Mosora bili su posve slobodni da plodove rada svojih ruku sami uživaju. Nekako u to vrijeme dolazi unutar zidina Dioklecijanove palače, do razvoja Splita, koji se smatrao nasljednikom Salona.¹

Prirodne osobitosti Poljica možda je najbolje opisao maršal Marmont sljedećim riječima:

*“Poljica se nalaze u prekrasnoj visokoj ravni ispresijecanoj s nekoliko malih prodolina. Ovo područje je lako braniti...”*²

¹ Usp. Juraj Marulić: *Neki primjeri i značajke samoupravljanja u ekonomsko – društvenom životu poljičkih sela (i katuna)*, Poljički zbornik II, Zagreb, 1971.. str. 96. – 97.

² Nedo Pavešković: *Moreova utopija i Republika Poljica*, Poljica, List Poljičkog dekanata, br. 12., Gata, 1987., str. 44.

Relativna otvorenost prema Splitu i Solinu s jedne strane, a s druge konfiguracija terena koja je omogućavala laganu obranu, osiguravala je neovisnost i samostalnost Poljica s jedne strane, a s druge komunikaciju sa obližnjim urbanim središtima.

3. POLJIČKE GRANICE

Poljičke su granice bile određene Poljičkim statutom. U njemu se na dva mjesta govori o poljičkim granicama, prvi put 1482.³, a drugi 1665. godine⁴.

3. 1. Prve granice

Prvi put se Poljica, kao zasebni entitet teritorijalno razgraničen od svoje okoline precizno utvrđenim granicama, spominju 1482. godine, kada se Duje Papalić "...digao i prolazio Poljicima sa svojim sucima i čitavim dvorom, izricao pravdu po zakonu i obilazio sva Poljica uokolo i njihove međe koje su od starine"⁵. A te međe su, prema Poljičkom statutu:

*"Počinjući od zapada i sa mora gdje utječe rijeka Žrnovnica, granica ide uz prvo brdo Stojni kamin, ispod Kamina pravo prema moru, a gore uz rijeku Vrelo Žrnovnice, prema Pećinama, granica ide od Ošljeg rta, granica je voda Srdenik, Peć na Krivicama, granica su Kučišća, granica je u Konjevodu, Granica je Trnova kanenica, Obišen dub, kod njega je granica Vladavića dubrava, brdo Samolek, mali Konačnik, Cetina pod Gardunom. Zatim ide granica niz Cetinu upravo ispod sela Čaporica, ispod sela Ugljana, niz Cetinu ili posred rijeke na Blato od Radobilje, niz rijeku pod Kreševo, pod selo Katuni, sve niz rijeku u Perućicu, pod grad Zadvarje, niz rijeku ispod Slimena u Kučiče, niz rijeku pod Miric, Viseć, Medviju, niz rijeku pred grad Omiš. Zatim ide granica u more, niz more do Stobreča ili u rijeku Žrnovnicu."*⁶

3. 2. Druge granice

Nakon oslobođenja Klisa (1648.) bilo je iz dana u dan sve jasnije da se bliži kraj turskoj vladavini u Poljicima. Godine 1665., općina Poljica službeno je prepisala svoj "...poštovani statut, iz staroga u ovaj vjerno i tačno, ne dodajući ni oduzimajući, ali – zato da bude razumljiviji – hrvatski i latinski, sva poštovana vlastela i poštovani didići u dogovoru sa svim pukom. "A to je učinjeno za knezovanja p. g. Kneza Jure Sinovčića, kneza velikoga, i poštovanog vojvode Ivana Behovića, s ostalim poglavarima i pukom, kako je rečeno ranije."⁷

³ Poljički statut, Poljica, List Poljičkog dekanata, Gata, 1995., str. 9.

⁴ Isto, dodatak 4., str. 57.

⁵ Isto, str. 9.

⁶ Isto.

⁷ Isto, dodatak 4., str. 57.

U navedeni je prijepis uvršteno svjedočanstvo što su ga 01. 02. 1665. o granicama Poljica dali devedesetpetogodišnji Matij Ugrinović i devedesetogodišnji knez Jura Mijanović. Oni su izjavili da su stare granice Poljica:

“Stojni Kamen, ispod Kamena odmah prema moru, a gore uz rijeku Vrelo Žrnovnice, prema Pećicama, granica ide na Ošlji hrbat, granica je voda Sedrenik, Peć u Krivicama, granica su Kučića, granica je u Konjevodu, granica je Trnova kamenica, granica je Tartarica kamenica, granica je Obišeni dub, kod njega je granica Vladavić dubrava, prema kuli Barakovića, na istok po Samolečima na mali Konačnik, u Cetinu pod Nućak, niz Cetinu granica je Takala, Mostine, Perućica, Gubavica, zatim niz Cetinu, koja teče ispod Omiša u more.”⁸

4. POVIJESNI OKVIR

Poljičku se povijest može podijeliti na nekoliko razdoblja.

Prvo razdoblje predstavlja period od početka formiranja Poljica kao samostalnog entiteta, smještenog u dijelu srednje Dalmacije koji je sa tri strane omeđen rijekom Cetinom, Jadranskim morem i rječicom Žrnovnicom, a s četvrte selima Žrnovnicom, Dugopoljem, Kotlenicama i Biskom do u rijeku Cetine, i njihov položaj u srednjovjekovnom hrvatskom i hrvatsko-ugarskom kraljevstvu. Ovo razdoblje traje do priznanja mletačkog vrhovništva 1445. godine.⁹

Drugo razdoblje obuhvaća razna strana vrhovništva, koja su se nad Poljicima mijenjala kroz povijest, do dolaska Francuza. Ovo razdoblje obuhvaća periode kada su Poljica priznavala vrhovnu vlast Mletaka, zatim Otomanskog carstva u razdoblju njegove ekspanzije, ponovo Mletaka u razdoblju u kojem dolazi do stagnacije moći i snage Otomanskog carstva i kratkotrajno austrijsko vrhovništvo, koje je uspostavljeno nad Poljicima propašću Mletačke republike, i trajalo do dolaska Francuza.

Treće razdoblje započinje 1805. godinom, kada su Francuzi potisnuli Austriju iz Dalmacije. Veliki knez Ivan Čović zatražio je od Vicka Dandola, (rodnom Mlečanina), francuskog vrhovnog providura za Dalmaciju, da prizna Poljicima samoupravu, kako su im je do tada svi priznavali (hrvatsko – ugarski kraljevi, Venecija, donekle i Turci, Austrija).

Dandolo je svojom odlukom od 26. 08. 1806. naredio da se u Poljicima (kao i u ostaloj Dalmaciji) provede novačenje vojnika. Poljičani su time bili veoma nezadovoljni, jer nikada nisu služili u nepoljičkoj, stranoj vojsci. Iako su mnogo

⁸ Isto, *Stare granice*, dodatak 3., str. 56. – 57.

⁹ Smatra se da su Hrvati sredinom VII. stoljeća došli na Jadran vojnički dobro organizirani, pa su, potpomognuti od Slavena koji su tridesetak godina ranije došli kao podanici Avara, napali Avare, pobijedili ih i potisnuli. Na Jadranu su Hrvati relativno brzo osnovali državu, pa su nam već od kraja VIII. ili početka IX. stoljeća poznata i imena vladara: Višeslav, Borna, Mislav, Trpimir... U povelji kneza Trpimira, iz 852. godine spominje se po prvi put ime Hrvat (“Trpimir knez Hrvata”) i jedno poljičko selo, *Tugare* (Usp. *Codex diplomaticus*; I (M. Kostrenčić, J. Stipišić, M. Šamšalović), JAZU, Zagreb, 1967., str. 5.) U Sumpetarskom kartularu, u drugoj polovici XI. stoljeća mnogo se govori o tada vladajućem vladaru hrvatske države, kralju Zvonimiru.

puta sudjelovali u borbama protiv Turaka, zajedno s drugim vojnicima koje je Venecija prikupljala, oduvijek su predstavljali zasebnu organiziranu vojničku grupu, pod zapovjedništvom poljičkog vojvode.¹⁰

Poljičani su odlučili oduprijeti se naredbi Dandola. Dana 04. 06. 1807. s puškama su nasrnuli na neke francuske vojnike u donjepoljičkom selu Duće. Sutradan su iz Splita krenule velike snage francuske vojske na Poljica. Tu je vojsku na granici Poljica, rijeci Žrnovnici zaustavilo oko pet stotina Poljičana. Zbog takvog otpora Poljičana, maršal Marmont, vrhovni zapovjednik francuske vojske u Dalmaciji, pohitao je iz Zadra u Split, i već 08. 06. 1807. s vojskom krenuo u Poljica i slomio otpor Poljičana. U Gatima je izdao proglas kojim se oglašava slom poljičkog otpora i na teške kazne osuđuju kolovođe i sudionici pobune. A providur Dandolo, svojim proglasom u Zadru, ukinuo je 10. 06. 1807. Poljičku republiku i odredio da se raskomada, a dijelovi pripoje obližnjim gradovima (Splitu, Sinju i Omišu).¹¹

Iako se povremeno javljaju razmišljanja o mogućnost obnove Poljica kao samostalne i cjelovite jedinice lokalne samouprave, od tada pa do danas takva su razmišljanja ostala samo razmišljanja, osim kratkotrajnog razdoblja pod austrijskom vlašću, kada je područje Poljica bilo, godine 1911., ujedinjeno u zajedničku općinu¹².

Iza Drugog svjetskog rata područje Poljica bilo je razdijeljeno između Splita, Sinja i Omiša.

Danas se na području Poljica nalaze dvije jedinice lokalne samouprave: Općina Dugi Rat i Općina Podstrana, dok su dijelovi nekadašnje Poljičke župe – općine ostali u sastavu susjednih gradova i općina.

5. DRUŠTVENI OKVIR

5. 1. Zemljište kao osnovni gospodarski resurs Poljica, njegova podjela i režim raspolaganja njime

5. 1. 1. Podjela zemljišta i osnivanje sela

Iz svoje pradomovine Hrvati su na Jadran donijeli svoje “vrvno” društveno – gospodarsko i pravno uređenje.¹³

“Naziv vrv nalazi se jedino u izvorima srednjovjekovne Hrvatske i Ukrajine. U hrvatskim izvorima samo u čl. 59a i 62 Poljičkog statuta, u knjskoj ispravi od 25. XII. 1451., koja se odnosi na hrvatsko Pounje, i u ispravi buškoj od 28. VIII. 1487.”¹⁴

Barada kaže da se imenica “vrv” spominje u dva članka Poljičkog statuta. Ovdje bi valjalo istaći da se u čl. 59a ta imenica nalazi u padežima pet puta, a u

¹⁰ Usp. Ivan Pivčević, Povijest Poljica, Split, 1921., str. 68. – 69.

¹¹ Usp. isto, str. 71. – 76.

¹² Usp. isto, str. 81.

¹³ Usp. Juraj Marušić: Sumpetarski kartular i Poljička seljačka republika, Split, 1992., str. 114.

¹⁴ Miho Barada: Starohrvatska seoska zajednica, Zagreb, 1957. str. 23.

čl. 62 jedan put, a osim toga, pridjev “vrvni”, “vrvitji”, u raznim oblicima nalazi se u čl. 36c (jedan put), čl. 62 (tri puta), čl. 80a (jedan put).

A značenje riječi vrv je: *“vrv je vrpca, konop, uže određene duljine, mjera kojom se mjerila zemljišna površina (...), zemljište koje se takvom mjerom mjerilo”*.¹⁵

Hrvati su se u svojoj novoj domovini vrlo brzo počeli uz stočarstvo baviti i ratarstvom. Otuda i naziv Poljica.

U početku, skupine od nekoliko rodbinski povezanih obitelji zaposjedale su neki, za ratarstvo i stočarstvo prikladan kraj, po mogućnosti nekim zemljopisnim znakom, kamenom hridinom, kosom..., odvojen od drugih sličnih, da bi se tu stalno nastanile.

U ovako zaposjednutom kraju za ratarstvo najpogodnija zemljišta – neki veći zemljani dolac u kamenjaru (u Gornjim Poljicima), ili zemljane bregove i padine pri dnu kamenih hridi ili kosa, ili zemljane prodoli među njima (u Srednjim i Donjim Poljicima) – vrvlju, mjeračkim užetom dijelili tako, da svakoj obitelji pripadne u vlasništvo dio prema ukupnom broju glava (muških, ženskih, starih, mladih) u toj obitelji. Ta prva dioba unutar područja određenog za selo, prikladno je nazvana matičnom diobom.¹⁶ Ovom diobom dobivena zemlja je nazvana *podvornicom*, jer se na njenu okrajku gradila kuća s dvorom; a jedan mali dio podvornice odvojen je za vrt (“sad”).

Kad je od prvotne obitelji nastalo više obitelji koje se nisu dijelile, nego ostajale u zajednici, ta je kućna zajednica bila vlasnik podvornice.

No ukoliko se kućna zajednica dijelila, to je bilo na isti način kao i kod matične diobe: po glavama. Dakle, koliko je u kojoj obitelji bilo glava, toliki je dio podvornice dobivala (i gradila novu kuću, ukoliko je starija bila premalena za diobu).¹⁷

Ovom prvom, matičnom diobom unutar svakog sela, bila je obuhvaćena ne samo najbolja obradiva zemlja u zaposjednutom području iz koje su nastale podvornice, nego i druga, manje vrijedna obradiva zemlja na koju, međutim, nisu nosili “vrv” da označe međe, nego je svaka obitelj ostala vlasnik odgovarajućeg idealnog dijela. To je zemljište bilo određeno za zajedničku upotrebu svim

¹⁵ Isto, str. 31.

¹⁶ Usp. Juraj Marušić, nav. djelo, 1971., str. 93. – 115.

¹⁷ Usp. Juraj Marušić, nav. djelo, 1992., str. 115. O diobi u Poljičkom statutu (Poljički statut, Poljica – Godišnjak Poljičkog dekanata, Gata, 1996.), u čl. 33. piše:

Ako se dijele braća, bliža ili dalja, sinovi jednog oca ili druga rodbina kojoj se valja razdijeliti, onda je lako razdijeliti ako je imovina pokretna. Međutim ako postoji plaća ili nagrada od gospode, to pripada onoj osobi kojoj je određeno.

Ako se radi o plemenšćini, mora se dijeliti po glavama, a mlađemu mora pripasti staro ognjište. Kad se pravedno razdijele, dužan je držati svaki svoje. Ako bi se kada poslije dijelili ili pomjerivali, slobodno je svakome dijeliti se i ponovo premjerivati uvijek kad god mu je drago. Međutim, svakome je slobodno da ostane na svom ždrijebu.

Dok se god braća ili drugi dionici ne razdijele, dotle ime je sve zajedničko, i dobro i zlo, i korist i šteta, i dugovi koje oni duguju; to ime je zajedničko dok se ne razdijele. A kad se razdijele, onda svakome pripada njegov dio.

obiteljima, svim seljacima tog sela, prvo za ispašu volova, kako bi ojačali za oranje, a na poslijetku i za ispašu ostalog blaga.¹⁸

Treća klasa zemlje unutar svakog sela, manje od “gajeva” prikladna za obradu (škrape u kamenjaru, velike strmine brijegova...), nije dijeljena ni stvarno ni idealno, nego je ostajala za zajedničku uporabu i zajedničko vlasništvo svih seljaka tog sela, kao pašnjak za sve blago, bez ikakvog ograničenja (za razliku od “gajeva”, u koji blago “sitnog zuba” nije smjelo zaći dok su se u njemu u njemu nalazili volovi za oranje). Ovakav se pašnjak obično naziva običnim seoskim pašnjakom.¹⁹

Tijekom vremena rodbinsko – krvne sveze među obiteljima koje su osnovale selo i sudjelovale u matičnoj diobi dobara su izbljedile i pale u zaborav, ali to nije slabilo zajedništvo podijeljenih obitelji unutar sela jer je selo bilo vezano i upućeno na sebe jednom važnom savezom, a to je vlasništvo nad zemljom.

Kad bi netko tražio, da mu se njegov idealni dio zagajena pašnjaka – gaja odmjeri i dade u vlastiti posjed, onda je proporcionalna veličina djela što ga je imao u podvornici (i vrtu), kazivala koliki mu proporcionalni dio gaja pripada.²⁰

Ukoliko bi netko duže vrijeme, preko trideset godina, mirno, bez uznemiravanja držao u svom posjedu neku zemlju, onda se ona nije mogla smatrati njegovim vlasništvom, i nitko mu je nije mogao oduzeti. Ali ako bi nastao spor između braće, i rođaka, tj. potomaka čiji su preci tu zemlju dobili prvotnom diobom, onda je onaj koji se smatrao oštećenim, mogao uvijek, bez obzira na broj godina što tražena zemlja nije bila u njegovu posjedu, putem poljičkog suda tražiti, da se ponovno “vrv” uzme i premjeri sporna zemlja.²¹

5. 1. 2. O slobodi raspolaganja zemljom

U Poljicima se posebna pozornost posvećivala pravu koje je bilo iznimno važno u srednjem vijeku: slobodi raspolaganja zemljom.

U čl. 51a Poljičkog statuta navodi se: “Prije svega, stari zakon nalaže da se plemensćina ne može prodati ni založiti potajno, to jest skriveno, naročito od bližnjega, već se mora prodati javno, bjelodano, i najprije ponuditi svome bližnjemu. Stari zakon poljički određuje da onaj koji je kani prodati mora to objaviti na tri zбора

¹⁸ Usp. Juraj Marušić, nav. djelo, 1992., str. 115. U Poljičkom statutu, u čl. 59a, o diobi gaja ili pašnjaka piše: *Kad se desi da neko selo hoće razdijeliti među suseljane gaj ili pašnjak, to jest kad ne mogu ili neće na njima zajednički pasti niti ih držati, to jest kad jedan ili više njih iz tog sela mole dio koji im može pripasti, ili pak kad je čitavo selo odlučilo da se razdijeli i da vide što je čije:*

Prvo, ono što je ispaša, gdje nema gaja, ne može se dijeliti među suseljane, jer se i tako ne može zabraniti seljaku da pase po ispaši, ako nije dalje od trećega pašnjaka, kao što je prije kazano.

Ono što je gaj mora se dijeliti ovako i na ovaj način:

Ako je poznato plemensko srodstvo i dio plemensćine, koji pripada suseljanim po udjelu u plemenskom srodstvu u baštini, onda ne treba tražiti drugi ni drugačiji način diobe gajeva do onoga po pravom plemenskom srodstvu i po tome koliko ima glava, potkućnica i plemensćine: koliko kome po plemenskom srodstvu pripada baštine, mora mu pripasti i toliki dio gaja. Međutim ako se ne zna i ne može saznati plemensko srodstvo među dionicima plemensćine, što se zbiva kad u selu ima više dionika, onda se gaj mora dijeliti ovako: prvo je i osnovno načelo od iskona da prema starim i zakonitim dijelovima nasada i potkućnice mora pripasti i dio gaja.

¹⁹ Usp. Juraj Marušić, isto, str. 115.

²⁰ Usp. Poljički statut, čl. 59a.

²¹ Usp. isto, čl. 62.

ili u prisutnosti kneževoj na tri ročišta, govoreći: “ovo kanim prodati; ako koji bližnji želi kupiti, neka pristupi; ako neće, ja ću prodati kome mogu.” Nadalje, u čl. 51e Poljičkog statuta stoji: “Na kraju krajeva, ako se želi da prodaja bude pravovaljana i zakonita, moraju procjenu preuzeti pravedni procjenitelji, koji će po svojoj savjesti procijeniti i odrediti koliko ta plemenščina vrijedi”.

U čl. 51a Poljičkog statuta, očito je nastojanje da se osigura da vlasništvo nad zemljom i u slučaju prodaje, ostane u poljičkim rukama.

Člankom 51e Poljičkog statuta, nastoji se uvesti red i osigurati da prodaja zemlje, koja je u to doba predstavljala najvažniji gospodarski resurs, prođe bez prijevara i zlouporaba, što se nastojalo spriječiti uvođenjem instituta procjenitelja, koji su po svojoj savjesti trebali procijeniti i odrediti koliko određena plemenščina vrijedi.

A u čl. 49a Poljičkog statuta stoji: “Zakon o plemenščinama glasi ovako: Onaj tko posjeduje staru baštinu, koja je ostala od predaka, mora je obrađivati i uživati i od nje živjeti. A nije časno da je potraži i potroši bez velike nevolje, već – kako nalaže stari zakon i običaj – da je ostavi gdje je i našao.”

Navedena odredba samo potvrđuje poseban odnos koji je poljički seljak gajio prema zemlji i vlasništvu nad njom.

5. 2. Društvena diferencijacija

U ovako uređenim odnosima na selu, u onim obiteljima, ili kućnim zajednicama, koje su se manje množile i dijelile, svaki član je bio bogatiji obrađenom zemljom (stvarno ili idealno obrađenom) od člana u obiteljima ili kućnim zajednicama koje su se više množile i dijelile. Razne obitelji, ili kućne zajednice, s istim brojem članova, mogle si imati podosta različitu količinu obrađene zemlje.

Posljedica navedenog bila je u tome da su se zemljom siromašnije obitelji, ili kućne zajednice, s obzirom i respektom odnosile prema onim bogatijima, jer su te bogatije mogle u svako doba zatražiti da im se odvoji njihov dio gaja, koji je bio potreban za ispašu volova cijelog sela. Taj obzir i respekt dovodi je do toga da su članovi zemljom bogatijih obitelji birani za poglavare sela, suce u seoskim sporovima, ... itd. Tako će se te obitelji, tijekom vremena, za razliku od ostalih, početi smatrati “plemenitim, plemićima”²², osobito tijekom XV. – XVI. stoljeća kad su imale na svojoj zemlji “kmetove”.

No, kmetova je u Poljicima bilo malo. Kada ih je bilo najviše, početkom XVI. stoljeća, njihov je brojčani odnos prema plemićima – gospodarima bio 1:1.²³ Ukupan broj kmetova i njihovih plemića – gospodar bio je oko dvije desetine ukupnog stanovništva Poljica, a sve ostalo, osam desetina, bili su pučani, tj. slobodni vlasnici zemalja, ali bez kmetova na njima.²⁴ O feudalnim odnosima, njihovom

²² Usp. Juraj Marušić: *Prilog istraživanju procesa i stupnja ekonomsko – društvenog raslojavanja i klasnih odnosa u staroj poljičkoj župi – općini*, Poljički zbornik III, Split, 1978., str. 62.

²³ Usp. isto, str. 53. – 57.

²⁴ Usp. isto, str. 56. – 57. Usp. i Juraj Marušić: *Rukovet zakona iz Poljičkog statuta – svjetski poznatog spomenika seljačke kulture samoupravnih sloboda u feudalno doba*, Poljica, (Sitno) 1981., str. 4. – 5.

nastanku, razvoju, stagnaciji i nestanku, kao i bitnim čimbenicima koji su na njih, kao važan pokazatelj društvene diferencijacije utjecali, više u nastavku.

5. 3. Feudalizam u Poljicima

5. 3. 1. “Ugarska” vlastela i didići

U drugoj polovici XIV. stoljeća, vođenje vanjske politike župe – općine Poljica preuzela su u svoje ruke dva Hrvata iz sjeverne Hrvatske: kraljevska vlastela Juraj Rajčić i Juraj Dražojević. Oni su, a u sljedećim stoljećima njihovi potomci, (zvani “ugarska” vlastela zbog načina kako su došli – poslani od hrvatsko – ugarskog kralja) učinili zajedno s domaćim plemstvom – “didićima”, mnogo dobra Poljicima, braneći ih vođenjem mudre politike (a po potrebi i uspješnim vođenjem oružane obrane).

Stoga su Poljičani počeli tu “ugarsku” vlastelu redovito birati za velike kneževe, makar to “didićima” nije bilo po volji.²⁵

U Poljicima stoga imamo didiće kao staro, izvorno plemstvo, proizašlo iz društvene diferencijacije koja se odvijala u Poljicima, te novo, doseljeno, koje se, među ostalim smatra i odgovornim za uvođenje feudalizma u Poljica.

5. 3. 2. Poljički feudalizam – prostorno i vremensko širenje

Iako su procesi društvene diferencijacije u Poljicima dobro uznapredovali, do pojave feudalizma u Poljicima je dolazilo dosta teško, među ostalim i stoga što su prisezanja Splita predstavljala stalnu prijetnju i opasnost po slobodu i neovisnost Poljica, pa je navedena situacija vjerojatno dovela do snaženja unutarnjeg jedinstava i osjećaja solidarnosti među stanovnicima Poljica.

Osim toga, zemljopisni položaj i relativna izoliranost, koja je postojala zbog posebne konfiguracije terena usprkos blizini pojedinih urbanih središta, dovela je do toga da su utjecaji koji su prodirali izvan zajednice bili vrlo ograničeni, i nisu previše utjecali na dinamiku društvenih procesa u zajednici.

Dolaskom Dražojevića i Rajčića situacija se mijenja i dolazi do pojave kmetova u Poljicima. Za Rajčićem i Dražojevićem su se povelili i oni didići koji su bili zemljom najbogatiji.

Ovaj domaći, poljički feudalizam nije imao nikakvog izgleda za prostorno i vremensko širenje u Poljicima. Razlozi koji su ograničavali njegov razvoj i širenje u Poljicima su:

- jako rodovsko – plemensko uređenje utemeljeno na zajedničkom vlasništvu nad zemljom, koje se zadržalo u Poljicima.²⁶
- izvanjska opasnost koja je jačala unutarnju koheziju i solidarnost unutar zajednice.

²⁵ Didići su za sebe isticali da su čak izravno kraljevskog roda (potomci trojice braće, Tješimira, Krešimira i Elema, sinova kralja Miroslava, kojega je 949. godine ubio ban Pribina). Usp. Juraj Marušić, nav. djelo, 1992., str. 131.

²⁶ Usp. Juraj Marušić, nav. djelo, 1992., str. 131.

O prvom elementu bilo je više govora u prethodnom dijelu, a ovdje bi se više ukazalo na ovaj drugi – izvanjsku opasnost koja je jačala unutarnju koheziju i solidarnost unutar zajednice.

Poljički feudalizam potrajao je oko dvije stotine godina (od početka XV. do početka XVII. stoljeća). Kad je bio brojčano najjači, oko 1500., u Poljicima je bilo ukupno “četrdeset kuća poljičkih plemića (vlastele i didića), a njihovih kmetova oko 120 obitelji, a sve ostalo, pet stotina kuća (i u njima 800 obitelji), bijahu slobodni pučani”²⁷.

Indikativno je da je poljički feudalizam doživio svoj zenit neposredno pred turske nasrtaje koji su pogodili Poljica baš 1500. godine. Tada su Turci zarobili i u nepovrat odveli 150 Poljičana. Od tada pa kroz narednih dvije stotine godina, Poljičani su bili u stalnom sukobu sa Turcima.²⁸

Od tog trenutka dolazi do stagnacije feudalnih odnosa u Poljicima i postupnog iščezavanja feudalizma sa prostora Poljica. Više je nego očito kako su ove dvije pojave međusobno povezane. Vjerojatno je turska prijetnja koja se nadvila na Poljica utjecala na jačanje unutarnje kohezije i solidarnosti u Poljicima, što je dovelo da slabljenja i nestanka feudalizma u Poljicima.

5. 3. 3. Statutarno uređenje feudalnih odnosa u Poljicima

Dva se članka Poljičkog statuta, koja se odnose na feudalne odnose koji su postojali između poljičkih plemića i njihovih kmetova, posebno interesantna.

U čl. 89a Poljičkog statuta stoji: “*Kad kmetić kani otići od gospodara, onda najprije mora zatvoriti u svom dvorištu i kući sve što ima od imanja i živine ili od ostale pokretne imovine, a uz to i baštine ako ima koju je pod njim stekao, - te mora pozvati svog gospodara i reći mu: “Gospodine, to je sve božje i tvoje, na volju ti štogod ostaviti, na volju ti ne ostaviti.” Uradivši tako, ako mu gospodar što uzme, slobodno mu je – ili sve, ili jedan dio. Međutim, ako mu ondje što pokloni, onda mu poslije ne može uzimati ništa od onoga što mu je jednom poklonio.*”

U čl. 44. Poljičkog statuta piše: “*... Kad kmetić opsuje svoga gospodara, treba da mu se odreže jezik, ili da se iskupi sa 100 libara.*”

6. O SUKOBU SPLITA I POLJICA I OSNIVANJU POLJIČKE ŽUPE - OPĆINE

6. 1. O uzrocima sukoba Splita i Poljica

Sukob između Poljica i grada Splita primarno je ekonomski, a potom i politički.²⁹

Ima i autora koji razmišljaju protivno. Ante Škobalj drži da je sukob bio primarno politički; da su se ovdje polarizirala dva suprotna politička smjera,

²⁷ Usp. Juraj Marušić, nav. djelo, 1981., str. 4.

²⁸ Usp. Juraj Marušić, nav. djelo, 1992., str. 132.

²⁹ Usp. Grga Novak: *Povijest Splita*, Knjiga prva, Matica hrvatska, Split, 1957., str. 254.

jedan narodni, a drugi latinaški: “Latinski je smjer bio u stvari težnja, koja je išla za obnovom rimskog carstva. To je bila politička borba, koja je prelazila i na vjersko polje i služila se vjerskim sredstvima”³⁰. Ovaj se sukob očituje i u tome, što su u Donjim (primorskim) Poljicima, tj. u selima Podstrana, Jesenice i Duće, nastala “dva niza starohrvatskih crkvice kao dva bojna reda postavljena jedan nasuprot drugome”³¹. Jedan od tih redova je narodno hrvatski, na hrbatu mosorske kose Peruna, dok je drugi, latinaški, pri moru.³²

Ipak, čini se da bi sukob između Splita i Poljica valjalo u prvom redu promatrati kroz prizmu *gospodarskog sukoba interesa* koji su postojali između ove dvije sredine.

Prema Paviću³³ društveni karakter grada određuju njegove tri osnovne dimenzije:

- politička;
- ekonomska;
- komunalna.

Ove dimenzije se u različitim razvojnim fazama obzirom na njihovu složenost mijenjaju i različito su ponderirane. U najranijem razdoblju sve tri dimenzije još su povezane da bi se tek kasnije, u višim fazama, težište pomicalo prema jednoj od njih ovisno o procesu diferencijacije gradskih struktura i funkcija te o stupnju složenosti samih gradova.

Kao faze u razvoju gradova možemo izdvojiti:

- fazu protourbanizacije;
- fazu lokalizacije;
- fazu komunalizacije;
- fazu metropolizacije.³⁴

“U antičkim gradovima u fazi *protourbanizacije*, kad se gradovi prvi put pojavljuju, politička, ekonomska i komunalna dimenzija su nerazdvojne. *Prvi gradovi u “trenutku” njihova nastanka bili su u stvari veća sela ili skupine bliskih sela, fizičke aglomeracije pretežno poljoprivrednog stanovništva.* Odnos ovih “gradskih seljaka” prema radu na zemlji postupno se mijenja. Porast broja stanovnika ovih naselja i porast opće gustoće u njima samo je sekundaran uzrok rasta prvih gradova u odnosu na primarni ekonomski uzrok. *S vremenom se i prvi gradovi pretvaraju u naselja ljudi koji se sve manje bave primarnom proizvodnjom te se transformiraju u naselja trgovaca, obrtnika, vojnika i svećenika.*”³⁵

U skladu sa ovim razmišljanjima valjalo bi promatrati i nastanak i razvoj grada Splita koji je prvobitno predstavljao palaču rimskog cara Dioklecijana, iz koje se, doseljavanjem stanovništva iz obližnje Salone, razvio grad. U svojim

³⁰ Ante Škobalj: *Dva niza starohrvatskih crkvice u Poljičkom primorju*, Poljički zbornik II, Zagreb, 1971., str. 130.

³¹ Usp. isto.

³² Usp. isto, str. 117.

³³ Usp. Željko Pavić: *Od antičkog do modernog grada*, Zagreb, 2001., str. 29.

³⁴ Usp. isto, str. 29. – 32.

³⁵ Isto, str. 29.

počecima, gospodarska osnova grada Splita bila je prvenstveno vezana uz zemlju i prihode od nje.

Stoga ne čudi da se u oskudici s vlastitim zemljištem Split okreće svojoj široj okolici, koju među ostalim predstavljaju i Poljica. U obradivom zemljištu i pašnjacima s kojima Poljica raspolažu, Split vjerojatno vidi osnovu svog gospodarskog razvoja, pa ne čudi težnja Splita da proširi i svoj utjecaj na Poljica.

No, ovakva ugroza od strane Splita izaziva u Poljicima otpor i suprotstavljanje. Taj se otpor u prvom redu manifestira kroz osnivanje samostalne župe – općine Poljica.

6. 2. Osnivanje samostalne poljičke župe – općine

Krajem XII. i početkom XIII. stoljeća bivalo je iz dana u dan sve jasnije, da zbog opće feudalne anarhije³⁶, starohrvatska Primorska (Kliška) župa neće moći Poljica, koja su joj pripadala, zaštititi od daljnjih feudalnih prodora iz Splita. Zbog toga su se Poljičani trgli da se i politički–pravno ujedine, osnuju svoju samostalnu župu–općinu, koja će sama sebe braniti od prije navedene pogibelji.

6. 3. Odredbe statuta kao brana prisezanjima

Iz Poljičkog statuta, koji u prvo vrijeme predstavlja običajno, a kasnije kodificirano pravo, može se pratiti kako su se Poljičani ujediniili i efikasno zaštitili od daljnjeg prodora splitskog feudalizma.³⁷

Svako je selo vlasništvom nad zemljom bilo apsolutno samostalno u najvažnijoj stvari, obzirom da se tada živjelo od zemlje. Nitko izvan sela nije imao nikakvo pravo miješati se, npr. u podjelu seoskog gaja. Ovaj iskonski “suverenitet” neće nikada biti doveden u pitanje, niti onda kad bude osnovana župa – općina Poljica: “Ili pak, ako se svi pripadnici sela sastanu i zajednički štogod složno zaključe, onda u svom selu mogu uraditi što im drago – osim tvrđave, ili nove carine, ili trgovine, ili nekog drugog bezakonja, koje je upereno protiv općine”³⁸.

Prvo, pastirsko jedinstvo stvoreno je zakonom (prvo običajnim, a zatim kodificiranim), da seljaci svakog sela imaju pravo napasati svoje blago na nezagajenim pašnjacima susjednog sela, baš kao i na vlastitim pašnjacima, ali bez ikakvog prava, da preko susjednog sela prijeđu na pašnjake “trećeg” sela: “Na takvom ispasištu, i na onom gdje je ispaša, a nema gaja, ne može nitko zabraniti pašu susjednom selu – ako nije dalje od trećeg sela - već ona mora biti slobodna kako je po zakonu svugdje”³⁹.

“Prvo, ono što je ispaša, gdje nema gaja, ne može se dijeliti među suseljane, jer se i tako ne može zabraniti seljaku da pase, i to ne samo vlastitom seljaku,

³⁶ Usp. Juraj Marušić: *Neki primjeri i značajke samoupravljanja u ekonomsko – društvenom životu poljičkih sela(i katuna)*, Poljički zbornik II, Zagreb, 1971.. str. 95.

³⁷ Usp. Juraj Marušić: *Sumpetarski kartular i Poljička seljačka republika*, Split, 1992., str. 125.

³⁸ Poljički statut, čl. 58. st. 2.

nego se ne može zabraniti ni susjednom selu da pase po ispaši, ako nije dalje od trećeg pašnjaka, kao što je prije kazano”⁴⁰. Ovo sve vrijedi i za gaj, ali samo u vrijeme, kad su ga već popasli volovi sela kojemu taj gaj pripada, jer se u takav, “krupnim zubom” popaseni gaj, pušta i blago “sitnog zuba”: “...svako selo uzgaja svoje gajeve i čuva ih jedno od drugoga dok ih ne ispasu volovi i dok se ne utjera jalova stoka; a kad se već trava ispase i pusti se druga stopa, tada se to već smatra ispašom gdje nema gaja.”⁴¹

Dakako, ovdje postoji i sankcija za prekršitelje u čl. 56b Poljičkog statuta, koja se sastoji u tome da mu se navedeno ponašanje može zabraniti, a blago oduzeti.

6. 4. Geografsko – politička podjela kao daljnja mjera

Geografsko – politička podjela predstavlja daljnju mjeru za spriječavanje prisezanja Splita u prostor Poljica.

Jedna je stvar utvrditi zakon da se može oduzeti stoka, što ju je neki čobanin doveo iz “trećeg” sela na pašnjak nekog sela, a sasvim je druga stvar provesti u djelo zapljenu, a to je posebno bilo teško ako su ovce bile vlasništvo nekog moćnog gazde. Jedno selo navedenu mjeru teško da je moglo samo provoditi.

Stoga da bi se ova zapljena mogla uspješno provoditi, bilo je potrebno da se udruže snage više sela, pa su se tako poljička sela udružila u tri grupe – “plemena” – susjedski najbližih sela.

Ove su grupe bile prvenstveno geografski određene, a potom i predajom “o zajedničkom praocu ili rodonačelniku”⁴².

Poljica su bila podijeljena na tri plemena:

1. Kremeničani;
2. Tješimirovići;
3. Limići.

1. U plemenu Kremeničana našla su se Splitu prometno najbliža i najpristupačnija sela: Sitno, Dubrava, Srinjine, Tugare, tj. zapadna polovica Srednjih Poljica, i cijela Donja (primorska) Poljica: Podstrana, Jesenice i Duće⁴³. Tako ovdje geografski kriterij, iako važan, nije bio presudan.
2. Brdo Gradac odvaja zapadnu polovicu Srednjih Poljica od istočne polovice Srednjih Poljica, u kojoj su se smjestila sela plemena Tješimirovića.
3. Sela plemena Limića smještena su u Gornjim Poljicima, koja su glavnim hrbtom planine Mosor odijeljena od Srednjih Poljica.

³⁹ Isto, čl. 56a, st. 2.

⁴⁰ Isto, čl. 59a, st. 2.

⁴¹ Isto, čl. 56a, st. 1.

⁴² Usp. Miho Barada: Starohrvatska seoska zajednica, Zagreb, 1957., str. 50. Usp. i Juraj Marušić, nav. djelo, 1971., str. 108.

⁴³ Usp. Juraj Marušić, nav. djelo, 1971., str. 111.

Svako je selo imalo svog seoskog starješinu, a svaka je od tri grupe sela imala svog “plemenskog” predstavnika, suca.⁴⁴ O ovom predstavniku govori se u Poljičkom statutu, u čl. 3⁴⁵.

Plemenski sudac nije imao nikakva prava da se miješa u osnovno pravo bilo kojeg sela da samo, vlastitim seoskim “dogovorom”, ili rodovskim “zakonom”, dijeli svoje gajeve i pretvara ih u obrađeno tlo. Iz tog se vidi da je ustanova poljičkog sela, tj. seoske rodovske zajednice, primarna, a ustanova poljičkog “plemena” sekundarna, tj. sinonim za savez formiranih samoupravnih sela unutar svakog od tri geografski definirana područja Poljica.⁴⁶

7. UNUTARNJE UREĐENJE POLJICA

Život je tražio da se sela svih triju poljičkih “plemena” udruže u jednu *župu-općinu Poljica*, kojoj je na čelu stajao Poljički Stol, tj. veliki knez i tri “plemenska” suca. Ovako ujedinjena i organizacijski povezana Poljica mogla su se suprotstaviti prodoru splitskog feudalizma.⁴⁷

Godine 1333. Splićani su se potužili ugarsko – hrvatskoj kraljici Elizabeti da se Poljičani, kad počine kakav zločin protiv Splićana, odbijaju podvrći redovnim zakonima hrvatsko – ugarske državne zajednice (njezinog hrvatskog dijela), tvrdeći da oni po drugim zakonima trebaju biti suđeni, a to sve stoga da bi imali veću slobodu i ubuduće zlo činiti “... asserentes aliis se ordinibus iudicare debere, quare ut liberior sibi facultas maneat deliquendi”⁴⁸ Iz navedene tužbe proizlazi da su Splićani očito bili nezadovoljni poljičkim zakonima i poljičkim sudovanjem.

U nastavku će biti više riječi o tijelima vlasti, kao i upravnim tijelima u Poljicima koja su budila toliko nezadovoljstvo među Splićanima.

7. 1. Izvršna i sudbena vlast

Poljički stol je bilo tijelo vlasti koje su sačinjavali veliki knez i suci.

7. 1. 1. Veliki knez

Veliki knez se birao svake godine na blagdan sv. Jure (23. 04.), nakon vjerskog slavlja na brdu Gradac (posred Srednjih Poljica), kad se silazilo u Podgradac.⁴⁹

U Poljičkom statutu u čl. 1. stoji: “*Prvi je zakon poljički od gospodina uzimati kneza koji je gospodinu vjeran, a Poljicima po volji. Zakon određuje da ga se bira na godinu dana i da tri puta (donosi presude), i da mu se za svakog dolaska*

⁴⁴ Usp. Juraj Marušić, nav. djelo, 1992., str. 127.

⁴⁵ Poljički statut, čl. 3: “Pored kneza moraju biti tri zaprisegnuta suca, iz triju plemena: jedan od Tišemira, a drugi od Limića, a treći od Kremeničana. Njihova dužnost prestaje i smjenjuju se kada i knez”.

⁴⁶ Usp. Juraj Marušić, nav. djelo, 1971., str. 95. – 96.

⁴⁷ Usp. Juraj Marušić, nav. djelo, 1992., str. 127.

⁴⁸ Usp. Juraj Marušić, nav. djelo, 1971., str. 102.

⁴⁹ Usp. Juraj Marušić, nav. djelo, 1992., str. 128.

dade 30 ovnova, tako da ih na godinu bude devedeset. Od toga općinskom pristavu idu tri ovna, jer ih on skuplja.”⁵⁰

Poljički knez biran je od strane dvanaest katunara, tj. predstavnika dvanaest poljičkih sela.

Katunari su bili birani ujutro, na blagdan sv. Jure, u poljičkim katunima, tj. u dvanaest većih sela (kojima su pripadala i sva obližnja manja sela), koji su zatim u Podgracu, u prisustvu svih Poljičana, na rok od jedne godine birali velikog kneza.⁵¹

Očito je da je knez bio čelni čovjek izvršne i sudbene vlasti u Poljicima.

7. 1. 2. *Suci*

Osim kneza, birana su i tri suca, koji su predstavljali svako od poljičkih plemena – Tješimiroviće, Limiće i Kremeničane. Birani su kada i poljički knez, a njihova je dužnost prestajala kada i knezu.

Iz ovog se može zaključiti kako izvršna i sudbena vlast nisu bile međusobno razdvojene, nego su predstavljale jedinstvenu cjelinu, a tu su jedinstvenu vlast obnašali poljički knez i tri suca.

7. 2. **Zakonodavna vlast**

Zakone su stvarali svi Poljičani, na općim zakonodavnim zborovima, što se potom upisivalo u Poljički statut.⁵² Dakle, opći zakonodavni zborovi svih Poljičana predstavljali su zakonodavnu vlast u Poljicima.

7. 3. **Upravna tijela**

7. 3. 1. *Vojvoda*

Poljičani su imali i vojvodu. Poljički vojvoda je bio osoba koja je bila na čelu poljičkih postrojbi u slučaju oružanog sukoba. O poljičkom vojvodi u čl. 20. Poljičkog statuta stoji: “Tko je vojvoda poljički, ne mora nikakav danak plaćati osim desetine, vražde i harača kad se daje Turcima. To mu se ne može oprostiti, a od svega drugoga oslobođen je svaki vojvoda.”⁵³

7. 3. 2. *Prokurator*

Prema Poljičkom statutu prokurator su imali dvije vrlo važne uloge:

1. Da se brinu za skupljanje desetine. Prokurator su trebali skupiti desetinu na vrijeme i predati je do određenog roka, s time da je bila određena i kazna za slučaj da se desetina ne bi na vrijeme skupila.⁵⁴ Time su prokurator predstavljali neku vrst poreznih službenika.

⁵⁰ Poljički statut, str. 3. Osim toga, u čl. 2. statuta navodi se: “Od kazna koje dosudi knez i suci, knezu pripada polovica i općini polovica, a općinskom pristavu deseti dio od toga.”

⁵¹ Usp. isto.

⁵² Usp. Juraj Marušić: *O agrarnopravnim pitanjima i društvenom uređenju Poljica*, Poljički zbornik I, Zagreb, 1968., str. 188.

⁵³ Poljički statut, str. 6.

⁵⁴ Isto, čl. 11., str. 5.

2. da podnesu tužbu protiv osobe koja učini djela opisana u čl.13. Poljičkog statuta.⁵⁵ Ova uloga koju su imali predstavljala je njihovo pravo, ali u isto vrijeme i njihovu dužnost. Time su oni obavljali funkciju koja u suvremenim pravnim porecima pripada državnom odvjetniku

Poljička je općina postavljala tri prokuratora, po jednog iz svakog plemena, a njihov je mandat trajao godinu dana.

7. 3. 3. *Pristav*

Poljičkim je statutom određeno da Poljica moraju držati zaprisegnutog općinskog pristava. U statutu je također predviđena naknada, a isto tako i povlastice koje općinski pristav treba uživati za obavljanje tog posla.⁵⁶

8. O PRIRODI POLJICA – DRŽAVA ILI OVISNI TERITORIJALNI ENTITET (OPĆINA)

Nedvojbeno je da su Poljica imala vrlo visok stupanj samostalnosti, osobito u stvarima unutarnjopolitičke prirode. Činjenica je da su stari Poljičani regulirali društveni život Poljica samostalno i da su vlastito vodstvo birali neovisno o izvanjskim političkim utjecajima.

Ono što predstavlja posebnost Poljica jest očuvanje nekih prastarih ekonomsko-političkih odnosa. Ima razmišljanja kako su se oni očuvali ponajviše zahvaljujući izoliranosti Poljica⁵⁷, no čini se da se uz navedeni element ne bi smjelo zaboraviti i okolnost da je, u prvo vrijeme odnos sa Splitom, a kasnije opasnost od Turaka, djelovala na jačanje unutarnje kohezije i solidarnosti u poljičkom društvu, što je vjerojatno usporilo proces društveno-gospodarskog raslojavanja i doprinijelo očuvanju pojedinih prastarih ekonomsko-političkih odnosa.

U svakom slučaju, prateći poljičku povijest može se ustanoviti kako Poljica nikad nisu bila u potpunosti samostalna, nego uvijek pod nečijim vrhovništvom.

Poljica pripadaju Hrvatsko – Ugarskoj državi do sredine XIV. stoljeća, da bi nakon toga došla pod vrhovništvo bosanskih vladara, zatim pod protektorat Venecije, pa Turaka, pa opet Venecije do njene propasti, kada dolaze pod

⁵⁵ U čl. 13. Poljičkog statuta stoji: “*Oni moraju tražiti i tužiti svakoga tko što skrivi, i to: tko prolje krv ili podigne bez dopuštenja poljičkoga kneza novi gaj, tko zagradi stari put i načini novi bez dopuštenja knezova na zboru; tko izbije koga, a izbijeni se potuži prokuratoru ili oni svojim očima vide tu tučnjavu; ili ako tkogod na bilo koji način izvede nasilje i tužba dođe do prokuratora, oni imaju pravo podnijeti tužbu i pozivati zbog tih stvari*”.

⁵⁶ Isto, čl. 48. U navedenom članku stoji: “*Ove godine, 1485. od rođenja Kristova, dana 18. mjeseca srpnja zaključiče Poljica da moraju držati zaprisegnutoga općinskog pristava, koji mora dobiti svake godine 20 ovnova ili za svakoga ovna 39 bolanača, i to tako da se trogodišnji ovnovi računaju kao četiri trećine. Od listine koja izlazi iz notarske knjige dobiva 5 bolanača, za presudu koja se pečati na bombycini 10 bolanača, a za stolnu ispravu jednu libru. Uz to je oprošten od svih davanja osim harača.*”

⁵⁷ Onesin Cvitan: *Upravljanje gradom u razvoju*, Split, 1988., str. 110.

vrhovništvo Austrije, i naposljetku Francuza, koji su ukinuli i posljednje tragove njihove političke samostalnosti⁵⁸.

Ova dva elementa, unutarnja samostalnost s jedne strane, i vanjskopolitička ovisnost s druge, te njihov međuodnos daju odgovor na pitanje što bi Poljica trebala predstavljati.

Ukoliko se uzme u obzir da su Poljica kroz povijest priznavala vrhovništvo raznih vladara i država, ali su im u isto vrijeme svi oni priznavali vrlo visok stupanj unutarnje autonomije i imali vrlo ograničen utjecaj na unutarnjopolitičke odnose i prilike, Poljica bi se s jedne strane mogla smatrati područjem s vrlo ograničenom državnošću, iako bi možda bilo prikladnije smatrati ih jedinicom lokalne samouprave s vrlo plitkim zadiranjem u unutarnje odnose od strane središnje vlasti, što je bilo karakteristično za odnose između središnjih i lokalnih vlasti u srednjem vijeku.

Bilo kako bilo, činjenica je da su upravo Francuzi, koji su smatrali potrebnim lomiti lokalne partikularizme, kao ostatak srednjovjekovnog uređenja koje koči razvitak modernog društva, ukinuli i posljednje ostatke političke autonomije koju su Poljica imala, te razdijelili njihovo područje i pripojili ga okolnim gradovima. Tako su Poljica sa svojom političkom samostalnošću prestala postojati, i umjesto političke i društvene realnosti postala dijelom povijesti.

9. ZAKLJUČAK

Ovim se radom nastojalo, u općim crtama, dati prikaz višestoljetnog života Poljica od njihovog nastanka kao zasebnog entiteta, krajem XII. i početkom XIII. stoljeća, pa sve do dokinuća, od strane Vicka Dandola, francuskog vrhovnog providura za Dalmaciju 1807. godine.

Osobito se pokušalo ukazati na neke elemente za koje se čini da su imali iznimno važnu ulogu u procesu nastanka Poljica kao posebne teritorijalne cjeline, granicama jasno odijeljene od svoje okoline, sa vrlo visokim stupnjem političke samostalnosti u unutarnjem uređenju društvenih odnosa. U tom smislu, posebno su bili interesantni odnosi Poljica i Splita. U radu se nastojalo objasniti koji su to suprotstavljeni interesi koji su navedene odnose činili složenim, a ponekad i konfliktnim, te pokazati kako su utjecali na proces formiranja poljičke župe–općine.

Kroz prikaz razvoja poljičkog feudalizma i procese društvene diferencijacije nastojalo se upozoriti na drugi element: opasnost od Turaka, koja se poput tamnog oblaka nadvila nad budućnost Poljica, te još više usporila procese društvene i gospodarske diferencijacije, koji su i inače bili usporeni zbog unutarnje homogenizacije koja je postojala zbog odnosa Split–Poljica.

Ova dva prethodno navedena elementa vjerojatno su bila presudna za očuvanje prastarih društveno–ekonomskih odnosa, ali i za razvoj i jačanje

⁵⁸ Antun Cvitančić: *O važnosti proučavanja specifičnosti poljičkog kapitalnog uređenja*, Poljički zbornik, svezak III., Zagreb, 1971., str. 73. – 92.

poljičkih institucija vlasti koje su odisale priličnim demokratizmom, iako se ne smije ispustiti iz vida činjenica da su vlast najvećim dijelom obnašali feudalni elementi (didići i “ugarska” vlastela).

A upravo je institucijama vlasti i tijelima uprave posvećena posebna pozornost, jer je prikaz tih tijela u drugim radovima koji su obrađivali tematiku Poljica bio nedovoljno jasno prezentiran. Ovim se željelo ukazati na unutarnju organizacijsku strukturu vlasti i uprave u Poljicima, koja umnogome podsjeća na suvremenu podjelu vlasti na zakonodavnu, izvršnu i sudbenu, kao i postojanje upravnih tijela koja predstavljaju servis vlasti. Naravno time se ne želi reći da je podjela vlasti identična, budući su ovdje sudska i izvršna funkcija međusobno povezane u jedinstvenom tijelu vlasti – Poljičkom stolu, kojeg su sačinjavali veliki knez i tri suca. Osim toga ono što predstavlja tijela uprave javilo se u rudimentarnom obliku, ali se ne može poreći činjenica da upravo prokurator i pristavi čine preteče suvremenih upravnih službenika. Zanimljivo je i to da su prokurator, osim što su radili poslove koje danas predstavljaju sastavni dio poslova porezne službe, bili nositelji uloge koju u suvremenim pravnim sustavima obnašaju državni odvjetnici.

I na kraju, pokušalo se dati odgovor na pitanje što su to Poljica: država ili ovisni teritorijalni entitet (općina)?

Tu se uzelo u obzir dvije okolnosti: unutarnju samostalnost i vanjskopolitičku ovisnost, uključujući priznavanje vrhovništva silama koje su dominirale na ovim prostorima. Analizom ovih dviju okolnosti nametnuo se zaključak kako bi Poljica prije predstavljala općinu, iako su u njihovoj nadležnosti bili i oni poslovi koje suvremene države obično pridržavaju za sebe. Obavljanje navedenih poslova se može objasniti činjenicom da je za srednji vijek bilo karakteristično da su središnje vlasti vrlo plitko zadirale u unutarnje odnose jedinica lokalne samouprave.

Sama Poljica teško da su mogla predstavljati državu, jer su uvijek kroz svoju povijest, sve do ukidanja od strane Francuza, priznavala vrhovništvo sila koje su gospodarile ovim prostorima, s tim da bi im one priznale izvjestan stupanj unutarnje samostalnosti.

Ovaj je rad pokušaj davanja doprinosa boljem razumijevanju naše državnopravne baštine. Njime zasigurno nisu dani odgovori na sva pitanja vezana uz tematiku Poljica i njihov društveni, pravni i politički život, ali se nastojalo ukazati na neke aspekte koji svjedoče o bogatstvu demokratske i upravne tradicije, koja predstavlja važan i nezaobilazan dio našeg kulturnog i povijesnog naslijeđa.

Izvori:

1. Miho Barada: *Starohrvatska seoska zajednica*, Zagreb, 1957.
2. *Codex diplomaticus*; I (M. Kostrenčić, J. Stipišić, M. Šamšalović), JAZU, Zagreb, 1967.
3. Onesin Cvitan: *Upravljanje gradom u razvoju*, Književni krug, Split, 1988.
4. Antun Cvitanić: *O važnosti proučavanja specifičnosti poljičkog kapitalnog uređenja*, Poljički zbornik, svezak III., Zagreb, 1971.

5. Stipe Kaštelan: *Povijesni ulomci iz bivše slobodne općine–republike Poljica*, Split, 1940.
6. Juraj Marušić: *Neki primjeri i značajke samoupravljanja u ekonomsko–društvenom životu poljičkih sela (i katuna)*, Poljički zbornik II, Zagreb, 1971.
7. Juraj Marušić: *O agrarno–pravnim pitanjima i društvenom uređenju Poljica*, Poljički zbornik I, Zagreb, 1968.
8. Juraj Marušić: *Prilog istraživanju procesa i stupnja ekonomsko–društvenog raslojavanja i klasnih odnosa u staroj poljičkoj župi–općini*, Poljički zbornik III, Split, 1978.
9. Juraj Marušić: *Rukovet zakona iz Poljičkog statuta – svjetski poznatog spomenika seljačke kulture samoupravnih sloboda u feudalno doba*, Poljica, (Sitno) 1981.
10. Juraj Marušić: *Sumpetarski kartular i Poljička seljačka republika*, Split, 1992.
11. Grga Novak: *Povijest Splita*, Knjiga prva, Matica hrvatska, Split, 1957.
12. Nedo Pavešković: *Moreova utopija i Republika Poljica*, Poljica, List Poljičkog dekanata, br. 12., Gata, 1987.
13. Afons Pavić: *Prinosi povijesti Poljica*, Sarajevo, 1903.
14. Željko Pavić: *Od antičkog do modernog grada*, Zagreb, 2001.
15. Ivan Pederin: *Mletačka uprava, privreda i politika u Dalmaciji (1409. – 1797.)*, Dubrovnik, 1990.
16. Ivan Pivčević: *Povijest Poljica*, Split, 1921.
17. *Poljički statut*, Poljica, List Poljičkog dekanata, Gata, 1995.
18. Ante Škobalj: *Dva niza starohrvatskih crkvice u Poljičkom primorju*, Poljički zbornik II, Zagreb, 1971.

ON THE SELF-GOVERNMENT OF POLJICA

This paper attempts to provide an analysis of the development of the many century long political and administrative structure of Poljica from its emergence as a separate entity at the end of the 12th and the beginning of the 13th century right up to its dissolution in 1807. In this sense the geographical, social and historical framework is given, which determined and steered the development of the political and administrative institutions in Poljica. Special attention is given to the internal political and administrative organisation of Poljica with an emphasis on the question of what Poljica in the governmental-legal sense represented - a state or a dependent territorial entity (municipality) with a certain level of autonomy.

Key words: *Poljica, emergence and development, internal political and administrative structure, self-government.*